

**ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ**
6 ЖИЛД, 8 СОН

**ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ**
ТОМ 6, НОМЕР 8

**JOURNAL OF LAW
RESEARCH**
VOLUME 6, ISSUE 8

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
д.ю.н., проф.
(Doctor of Law, Professor)
Абдурасулова Қумринисо Раимқуловна

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
д.ю.н., доцент
(Doctor of Law, Associate professor)
Файзиев Шохруд Фармонович

Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет журнала Правовых исследований
Editorial Board Journal of Law research

12.00.01 - Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи. Ҳуқуқий таълимотлар тарихи / Теория права и государства, История правовых учений / Theory of law and state, History of legal doctrines

ю. ф. д., проф. Ҳалимбой Бобоев
ю. ф. д., проф. Аҳмедшаева Мавлюда
ю. ф. д., проф. Муҳиддинова Фирюза
ю. ф. д., проф. Адилходжаева Сурайё
ю. ф. д., проф. Сатторов Абдуғаффор

Yosuke Shamoto (Japan)
д.ю.н., проф. Артур Гамбарян
(Республика Армения)

12.00.02 - Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ. Молия ва божхона ҳуқуқи / Конституционное право; административное право; финансовое право / Constitutional Law; administrative law; financial right

ю. ф. д. Гулчехра Маликова
ю. ф. д. Хусанов Озод
ю. ф. н. Хван Леонид Борисович
ю. ф. д. Силиманова Светлана

Sung Un Lee (South Korea)
д.ю.н., доц. Пешкова Христина Вячеславовна
(Российская Федерация)

12.00.03 - Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ / Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Civil law; Business law; family law; Private international law

юрисканд фанлар доктори, профессор
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Окюлов Омонбой,
Рузиев Рустам, Рузиназаров Шухрат,
Шомухамедова Замира, Баратов
Миродил, Бобоқул Тошев

Dr. Ahmad Issa Altweissi (Jordan)

12.00.04 - Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Хўжалик процессуал ҳуқуқи. Ҳакамлик жараёни ва медиация / Гражданское процессуальное право; хозяйственное процессуальное право, арбитражный процесс и медиация / Civil Procedure Law; Economic procedural law, arbitration process and mediation

юрисканд фанлар доктори, профессор,
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Эсанова Замира
Нормуродовна, Мамасидиков Музаффар

Jason A. Cantone Federal court center (USA)

12.00.05 - Меҳнат ҳуқуқи. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи / Трудовое право; право социального обеспечения / The Labor law; Social security law

ю.ф.д., проф. Усманова Муборак Акмалхановна
ю.ф.н., доц. Гасанов Михаил Юриевич
ю.ф.н., доц. Сатторова Гулноза
ю.ф.н., доц. Муродова Гулнора

д.ю.н., проф. Денисов Глеб
(Российская Федерация)

12.00.06 - Табиий ресурслар ҳуқуқи. Аграр ҳуқуқ. Экологик ҳуқуқ / Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право / Natural resource law; Agrarian law; Environmental law

Ю.ф.д., проф. Файзиев Шухрат Хасанович,
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган
юрист ю.ф.н, доц. Скрипников Николай
Кузмич, ю.ф.д., проф. Усмонов Муҳаммади
Бахридинович, ю.ф.д., проф. Холмўминов
Жума, ю.ф.д., проф. Жўраев Юлдаш
Ачилович

Долгополов Кирилл Андреевич
(Российская Федерация)

12.00.07 - Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини ташкил этиш. Адвокатура / Судебная власть. Прокурорский надзор. Организация правоохранительной деятельности. Адвокатура / The judicial authority. Prosecutor supervision. Organization of law enforcement activities. Advocacy

Ю.ф.д., проф. Пўлатов Бахтиёр Халилович,
Ю.ф.д. Саломов Баҳром Саломович,
ю.ф.д., проф. Салаев Нодирбек Сапарбаевич
(Тошкент давлат юридик университети)

James B. Eaglin Федерал суд Маркази (АҚШ)
д.ю.н., проф. Кайрат Осмоналиев (Қирғизистон
Республикаси) к.ю.н., доц. Сергей Шошин
(Российская Федерация), д.ю.н., проф. Алексей
Кибальник (Российская Федерация), д.ю.н., проф.
Кудрявцев Владислав Леонидович (Российская
Федерация)

**12.00.08 - Жиноят ҳуқуқи. Криминология. Жиноят-ижроия ҳуқуқи /
Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право /
Criminal law and criminology; Criminally-executive law**

Ю.ф.д., проф. Кабулов Рустам, Ўзбекистон
Республикасида хизмат кўрсатган юрист,
ю.ф.д., проф., Рустамбаев Мирзаюсуп
Ҳакимович, ю.ф.д., проф. Ражабова Мавжуда
Абдуллаевна, ю.ф.д., проф. Зуфаров Рустам
Ахмедович, ю.ф.д., проф. Тахиров Фарход,
ю.ф.д., проф. Исмоилов Исомиддин,

Matthew Light (Canada), проф. Юлдошев Рифат
Раҳмаджонович (Республика Таджикистан),
д.ю.н., проф. Елене Антонян Александровна
(Российская Федерация), д.ю.н., проф.
Джансараева Рима Ернатовна (Республика
Казахстан), Кирил (Российская Федерация)

**12.00.09 - Жиноят процесси. Криминалистика. тезкор-қидирув ҳуқуқ ва суд экспертизаси /
Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскное право и судебная экспертиза / Criminal
procedure, criminalistics, operative-search law and judicial examination**

Ю.ф.д., проф. Иноғомжонова Зумратхон
Фатхуллаевна, ю.ф.д., проф. Пўлатов Юрий
Сайфиевич, ю.ф.д. Мухиддинов Фахриддин,
ю.ф.д., проф. Тўлаганова Гулчехра Заҳитовна,
ю.ф.д. Миразов Даврон

Kevin Curtin (USA), Jurgen Maurer (Germany),
д.ю.н., проф. Стойко Николай Геннадьевич
(Российская Федерация), Проф. Рыжаков
Александр Петрович (Российская Федерация),
д.ю.н., проф. Зайниддин Искандаров (Республика
Таджикистан), Проф. Сергей Пен (Республика
Казахстан), доц. Алексей Пурс (Республика
Беларусь)

12.00.10 - Халқаро ҳуқуқ / Международное право / International law

ю.ф.д., проф. Исмоилов Баҳодир,
ю.ф.д., проф. Маткаримов Гулчехра,
ю.ф.д., проф. Юлдашева Говхержан

Alexander Trunk (Germany)

Мусахҳиҳ: Нурмуҳаммад Ҳамидов

Дазайн - саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Кудрявцев Игорь Владимирович КЛАССИФИКАЦИЯ, СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ.....	5
2. Донаев Бобуржон Иномжон ўғли ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИЛАРИНИ РОТАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	15
3. Ismoilov Bekjon Salihovich NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR TA'LIMIDA XALQARO Hujjatlarning ANAMIYATI HAMDA ULARNING IJTIMOIY-HUQUQIY Tahlili.....	22
4. Хамдамова Фируза Уразалиевна ДОСТИЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ: «НИКТО НЕ ДОЛЖЕН ОСТАТЬСЯ БЕЗ ВНИМАНИЯ».....	31
5. Мусаев Қодирбек Абдуқодирович ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА БИТИМНИНГ ҲАҚИҚИЙ ЭМАСЛИГИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСПЕКТЛАРИ.....	38
6. Турабоев Ихтиёржон Қобилович ВАЛЮТА ҚОНУНЧИЛИГИНИ ЭРКИНЛАШТИРИШ: ЎЗБЕКИСТОН ТАЖРИБАСИ.....	46
7. Бабаев Джахонгир Исмаилбекович ИСТЕЪМОЛЧИЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	53
8. Гафуров Фарход Рашидович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДАН ЭЛЕКТРОН ВАЛЮТА ҚИММАТЛИКЛАРИНИ НОҚОНУНИЙ РАВИШДА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРГА ОЛИБ ЧИҚИБ КЕТИЛИШИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ЧОРАЛАРИ ХУСУСИДА.....	63
9. Илмуратов Миракбар Усмонович ЖАЗОНИНГ МАЗМУН ВА МОҲИЯТИГА ДОИР ИЛМИЙ ҚАРАШЛАР.....	71
10. Садикова Ёркиной Салижоновна, Носирова Дилангиз Акбаровна ПОРАХЎРЛИК ЖИНОЯТЛАРИГА ҚАРШИ КУРАШИШИНИНГ ТАРИХИ.....	79
11. Садриддинов Шохрух Садриддин ўғли ҚИМОР ВА ТАВАККАЛЧИЛИККА АСОСЛАНГАН БОШҚА ЎЙИНЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ҲАМДА ЎТКАЗГАНЛИК УЧУН ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИК МАСАЛАЛАРИ.....	86
12. Рахмонов Шухрат Наимович, Хамдамова Фируза Уразалиевна МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ УЗБЕКИСТАНА ПО УКРЕПЛЕНИЮ РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	94

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Илмуратов Миракбар Усмонович,
Ўзбекистон Республикаси Миллий
Гвардияси 98157 ҳарбий қисм гуруҳ
командири, капитан
E-mail: boshmanova93@bk.ru

ЖАЗОНИНГ МАЗМУН ВА МОҲИЯТИГА ДОИР ИЛМИЙ ҚАРАШЛАР

For citation: Ilmuratov Mirakbar Usmonovich. SCIENTIFIC VIEWS REGARDING THE CONTENT AND MEANING OF PUNISHMENT. Journal of Law Research. 2021, 6 vol., issue 8, pp. 71-78

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2021-8-9>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада жазонинг мазмун ва моҳиятига доир илмий қарашлар таҳлил этилган. Жумладан, мақолада жазонинг мазмун ва моҳияти борасида олимларнинг фикрлари ўрганилган. Мақола натижасида ўз фикрлари бериб тавсиялар берган. Мазкур мақолада жиноий жазонинг ўзига хос қуйидаги: биринчидан, ижтимоий хавфли қилмишлар содир этувчи шахсларга нисбатан тайинланади; иккинчидан, жазони ўтаётган шахсни жамиятда содир бўлаётган жараёнларнинг онгли ва фаол иштирокчисига айлантириш мақсадини кўзлаши; учинчидан, ижтимоий хавфли қилмишларнинг қонунга мувофиқ муайян жазолар тайинлаш билан боғлиқ жиноий қилмишлар деб топилиши ҳамда мазкур жазоларнинг амалда қўлланилиши маънавий ва ахлоқий жиҳатдан беқарор шахсларга ижобий, яъни улар томонидан ҳуқуқий-тартибот талабларига риоя этилиши йўналишида таъсир кўрсатиши каби вазифалари очиб берилган.

Калит сўзлари: жазо, мазмун, жиноят, ҳуқуқ, айбдор, суд тизими, ижро этувчи, маҳкум, тайинлаш.

Илмуратов Миракбар Усмонович,
Командир группы воинской части 98157
Национальной Гвардии Республики Узбекистан, капитан
E-mail: boshmanova93@bk.ru

НАУЧНЫЕ ВЗГЛЯДЫ КАСАТЕЛЬНО СОДЕРЖАНИЯ И ЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализированы научные взгляды касательно содержания и значения наказания. В частности, в статье изучены мнения учёных о содержании и значении наказания. В конце статьи автор приводит собственную точку зрения и предложения. В данной статье раскрыты следующие своеобразные задачи уголовного наказания: во-первых, социально опасные деяния назначаются в отношении совершивших их лиц; во-вторых, преследует цель

превращения лица, отбывающего наказание, в разумного и активного участника происходящих в обществе процессов; в-третьих, признание преступными деяниями общественно опасные деяния, связанные с наложением определенных наказаний в соответствии с законом, а также положительное применение таких наказаний на практике в отношении нестабильных лиц, т.е. оказания влияния в направлении соблюдения с их стороны правил правового порядка.

Ключевые слова: наказание, содержание, преступление, право, виновное лицо, судебная система, исполнитель, осужденный, назначение

Ilmuratov Mirakbar Usmonovich,

Group commander of military unit 98157

National Guard of the Republic of Uzbekistan, captain

E-mail: boshmanova93@bk.ru

SCIENTIFIC VIEWS REGARDING THE CONTENT AND MEANING OF PUNISHMENT

ANNOTATION

In this article analyzed scientific views on the content and meaning of punishment. In particular, the article examines the opinions of scientists about the content and meaning of punishment. At the end of the article, the author gives his own point of view and suggestions. This article reveals the following specific tasks of criminal punishment: firstly, socially dangerous acts are assigned to the perpetrators; secondly, it pursues the goal of transforming a person serving a sentence into a reasonable and active participant in the processes taking place in society; thirdly, the recognition as criminal acts of socially dangerous acts associated with the imposition of certain punishments in accordance with the law, as well as the positive application of such punishments in practice in relation to unstable persons, i.e. influencing in the direction of their compliance with the rules of the legal order.

Keywords: punishment, content, crime, law, guilty person, judicial system, executor, convicted person, appointment

Мамлакатимизда амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотлари ва жиноят қонунчилигининг либераллаштирилиши, жазо тайинлаш масаласи ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда.

2017 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947-сонли қарори билан тасдиқланган 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари бобининг Маъмурий, жиноят, фуқаролик ва ҳўжалик қонунчилигини такомиллаштириш бўлимида, 2018 йил 14 майда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК-3723-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш” концепциясида Жиноий жавобгарлик ва жазо тизимини такомиллаштириш масаласида сўз юритилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, жиноят учун жавобгарлик унга нисбатан адолатли жазо тайинланишида ифодаланади. Тайинлаган жазонинг қанчалик қонуний ва адолатли бўлишига нафақат жиноят содир қилишда айбдор деб топилган шахснинг тақдири, балки жиноят қонуни ўз олдида қўйган мақсадга эришилишига ҳам боғлиқдир. Бу институт доирасида жазо ва унинг мазмун моҳиятига доир масалалар ҳам алоҳида аҳамиятга эгаки, унинг тўғри тушуна олиниши натижасида тайинланиши мумкин бўлган жазо чораси ҳам жиддий ўзгариши мумкин.

Бизга маълумки, ҳозирги замон жиноят ҳуқуқи фанида жазонинг моҳияти ва мазмуни тўғрисидаги масала хусусида икки нуқтаи назар мавжуд.

Жазо – бу жиноят ҳуқуқининг муҳим институтларидан бири ҳисобланиб, у жиноий жавобгарликка татбиқ этишнинг етакчи шакли. Айнан жиноятларнинг жазоланиши жиноий

қонунни ижтимоий алоқаларга таъсир кўрсатувчи восита ҳисобланади ва ҳуқуқий нормаларни шахс, жамият ва давлатни ноқонуний таъжовузлардан ҳимоя этувчи ҳақиқий механизмга айлантиради. Жиноий жавобгарлик масаласи сезиларли тарзда жиноий жазо масаласига тақалади. Жазонинг самаралилиги ўз навбатида унинг белгиланишига бевосита боғлиқдир, чунки жазонинг роли ва моҳияти қанчалик тўғри тушунилса, шунчалик жиноят содир этган шахсларга таъсир ўтказиш усул ва методларини танлаш самарали бўлади.

Жазо – сўзнинг кенг маъносида номақбул қилмиш содир этган шахс учун келиб чиқадиган салбий оқибатлар; ҳуқуқни қўллаш ва ҳуқуқ ижодкорлиги амалиётида – жиноят содир этишда айбланган шахсларга нисбатан давлат томонидан қўлланадиган мажбурлов чораси. Унинг моҳияти – тегишли шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш ёки уни ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш. Жазонинг мақсади эса – адолатни тиклаш, шунингдек маҳкумни тарбиялаш ва янги жиноятлар содир этилишининг олдини олиш.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 42-моддасида кўрсатиб ўтилганидек, Жазо жиноят содир этишда айбли деб топилган шахсга нисбатан давлат номидан суд ҳукми билан қўлланадиган ва маҳкумни қонунда назарда тутилган муайян ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш ёки уларни чеклашдан иборат мажбурлов чорасидир.

Биринчи нуқтаи назарга кўра, жазонинг мазмуни деганда маҳкумни ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш ёки маҳкумнинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш тушунилади, яъни жазонинг мазмуни фақат жазолаш элементларини ўз ичига олиши назарда тутилади.

Чунончи, профессор Э.Жалинский жиноят қонунининг тегишли моддасига шарҳ берар экан, шундай деб ёзади: “Жазонинг мазмуни ҳуқуқлар ва эркинликлардан маҳрум қилиш ёки уларни чеклашдан иборат. Мазкур модда маъносига кўра жазонинг мазмунига, унинг давлат-ҳуқуқий табиати ва мақсадларидан келиб чиққанда, жазони ижро этувчи турли органлар томонидан ҳам маҳкум суднинг ҳукмига биноан маҳрум қилинмаган барча ҳуқуқлар ва эркинликларни ҳимоя қилиш учун, ҳам жазонинг самарадорлигини таъминлаш учун амалга оширадиган турли ҳаракатлар киради”[1].

А.И.Марцевнинг фикрига кўра жазонинг “моҳияти” ва “мазмуни” каби тушунчаларни бир-биридан фарқлаш керак. “Ҳар қандай жазонинг моҳиятини жазолаш ташкил этади. Жазонинг муайян ифодаси у ёки бу турдаги жазонинг мазмунини ташкил этади. Шунинг учун жазонинг мақсадига эришишда, жазолаш уларни амалга ошириш воситаси сифатида иштирок этади. Охир оқибатда жазо маҳкумлар томонидан ҳам, бошқа шахслар томонидан ҳам янги жиноят содир қилинишини олдини олиш мақсадига қаратилган”[2]. Мазкур ҳолат юзасидан фикр билдирар экан У.Ш.Холикулов, “бизнинг назаримизда, бир шахсни тузатиш ёки кўрқитиш мақсадидагина бошқа шахсни жазолаш адолатдан бўлмаса керак”[3], деб таъкидлайди.

А.В.Наумов фикрига кўра, “жазо ҳар доим жиноят содир этган шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини чеклаш билан боғлиқ, уни муайян маънавий азоб-укубатларга гирифтор этади (ёки ҳеч бўлмаса уларга гирифтор этишга қодир) ва уни муайян неъматлар (эркинлик, мулкӣ ҳуқуқлар ва ҳ.к.)дан маҳрум қилади” [4].

Араб ҳуқуқшунос олимларидан Муҳаммад ал-Фаделнинг қайд этишича, жазо жиноят содир этган кишига қонун томонидан белгиланган азобдир. Жиноят содир этгани учун жиноятчига давлат томонидан етказиладиган жисмоний қийноқ ва озордан иборат” [5]. “Жазонинг мазмуни жазолаш элементларининг ўзидангина иборат, деган нуқтаи назар, бизнингча, афзалроқ” [6], деб таъкидлайди В.Н.Орлов. Бу фикрни у қонунда жазо ушбу шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини мазкур Кодексда назарда тутилган тартибда чеклашдан иборат экани аниқ айтиб қўйилгани билан асослашга ҳаракат қилади.

Бироқ В.Н.Орлов иқтибос келтирган Жиноят кодексининг моддасида жазо суд ҳукмига биноан тайинланадиган давлат мажбуурлови чораси ҳисобланиши қайд этилган. Бинобарин, жазонинг асосини давлат мажбуурлови ташкил этади. “Давлат мажбуурлови деганда жамоат ҳавфсизлиги ва ҳуқуқий тартиботни таъминлаш, фуқароларни тарбиялаш усулларида бири тушунилади” [7]. Демак, жазонинг моҳияти маҳкумни ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум

қилиш ёки уларни чеклашда ифодаланувчи жазолаш элементлари билан бир қаторда, маҳкумнинг шахсияти ва ижтимоий алоқаларида ижобий ўзгаришлар ясашга, яъни уни ахлоқан тузатишга қаратилган чораларни ўзида ифодаловчи тарбиявий йўсиндаги элементларни ҳам ўз ичига олади.

Г.Т.Абдуллаходжаев шундай деб ёзган эди: “Ҳамонки жазо қўллаш энг муҳим вазифалардан бири сифатида маҳкумда қайта жазога йўлиқишга истамаслик ҳисси уйғонишини таъминлаши, шунингдек уни янги жиноятларга қўл уришдан тийиб туриши лозим экан, меҳнат ҳам, тарбиялаш ҳам унинг таркибий элементлари бўлиши мумкин эмас. Жиноятчи жазодан кўркиши керак. Бу аксиомадир” [8].

В.К.Дуонов жиноят қонунида жазо мажбурловчи ёки жазолаш чорасими, деган саволга жавоб берар экан, шундай деб ёзади: “Жиноят назарияси ва жиноят қонунида таклиф қилинаётган жазонинг давлат мажбурлови сифатидаги талқини моҳият эътибори билан аниқ ва тўғри эмас. ...жиноят учун жазо тушунчасининг мазмунини мазкур тушунчанинг сермаънолигини инобатга олмасдан, “суд ҳукмига биноан тайинланувчи чора” тушунчаси билан боғлаш тўғри бўлмайди. ...жазонинг энг муҳим белгиси мажбурловдир, деган фикрга ҳам қўшилиш қийин” [9].

Агар шахс жиноят эмас, бошқа ҳукуқбузарлик содир этса, унга нисбатан бошқа ҳукуқий таъсир кўрсатиш чоралари қўлланилади. Жиноий жазо содир этилган жиноятнинг табиий оқибати ҳисобланади ва умумий қоидага кўра, қилмишининг оғирлиги ва ижтимоий хавфлилик даражасига мос келиши керак. Жазо ҳар доим шахсий хусусиятга эга ва фақат жиноятчиларнинг ўзига тайинланади, бошқа шахсларнинг манфаатларига дахл этмаслиги керак [10].

Ҳақиқатан ҳам содир этилган ҳар бир жиноят учун жиноятни содир этган шахснинг айнан ўзи қонун олдида жавоб бериши лозимлиги қонун билан кафолатланади. Ўтмиш ва яқин ўтмишдаги каби оила аъзоларининг содир этган қилмишлари учун бошқалари жавоб бергани каби эмас. Бу эса, ўз навбатида, адолат ва демократик номаларнинг жамиятимиз ҳаётида хусусан ЖКнинг жазолаш сиёсатида ҳам ўз ўрнини топаётганлигининг бир мисолидир [11].

Жиноий жазо суд томонидан жиноий қонун нормаларини бузган вақтидаги ҳукуқбузарларга нисбатан, яъни айбдор деб топилган шахсларга қўлланилиши мумкин бўлган давлатнинг мажбурлов таъсир чорасидир. Агарда шахс бошқа ҳукуқ нормаларини бузган тақдирда, унга нисбатан бошқа турдаги ҳукуқбузарликларга доир бўлган қонун нормалари қўлланилади. Масалан, меҳнат интизомини бузган ходимга нисбатан меҳнат қонунлари, маъмурий ҳукуқбузарлик содир қилган шахсга нисбатан МЖТК нормалари, фуқаролик ҳукуқий муносабатларидан кслиб чиқадиган низоларга нисбатан бошқа ҳукуқ нормалари қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасида жиноий жазо қасос олиш учун қўлланилмайди. У муайян тарбиявий вазифани бажаради.

Жиноий жазо:

биринчидан, ижтимоий хавфли қилмишлар содир этувчи шахсларга нисба-тан тайинланади;

иккинчидан, жазони ўтаётган шахсни жамиятда содир бўлаётган жараёнларнинг онгли ва фаол иштирокчисига айлантириш мақсадини кўзлайди;

учинчидан, ижтимоий хавфли қилмишларнинг қонунга мувофиқ муайян жазолар тайинлаш билан боғлиқ жиноий қилмишлар деб топилиши ҳамда мазкур жазоларнинг амалда қўлланилиши маънавий ва ахлоқий жиҳатдан беқарор шахсларга ижобий, яъни улар томонидан ҳукуқий-тартибот талабларига риоя этилиши йўналишида таъсир кўрсатишини назарда тутади.

Ўзбекистон республикаси ЖКнинг 42-моддасида жазо маҳкумни ахлоқан тузатиш, унинг жиноий фаолиятини давом эттиришга тўсқинлик қилиш ҳамда маҳкум, шунингдек бошқа шахслар янги жиноят содир этишининг олдини олиш учун қўлланилишлиги кўрсатилган бўлса-да, айнан жамиятни ҳимоя қилишлига баён қилинмаган бўлса ҳам ушбу

нормаларнинг негизида бари-бир жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқ-ланадиган ҳуқуқ ва манфаатлари ҳам ётганлигани таъкидлаб ўтиш керак.

Шахсга унга жазо қўлланиши билан боғлиқ бўлган маҳрумликлар ва чеклашларга тоқат қилиш мажбуриятини юкловчи ҳаракатларга давлат мажбурлови жиноятга қарши ҳуқуқий чора кўришнинг ўзига хос усули ҳисобланади. У ҳуқуқ нормаларида ифодаланган ҳолдагина ўзига хос бўлган алоҳида шакл-шамойил касб этади. Жазо бошқа мажбурлов чораларидан ўзининг аини шу шакл-шамойилига кўра фарқ қилади.

М.Ҳ.Рустамбаев жазонинг амалий жиҳатдан қўлланилиши учта йўналишга ажратади: 1) маҳкумнинг тузалишига; 2) жиноий фаолиятни давом эттириш учун тўсқинлик қилишга; 3) маҳкумлар ҳамда бошқа шахслар томонидан янги жиноятлар содир этилишининг олдини олишга [12].

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амлиёти тўғрисида”ги Қарорида ҳам тегишли тушунтиришлар бериб ўтилган. Жумладан, унда “адолатли жазо тайинланиши ундан кўзланган мақсадларга – маҳкумни ахлоқан тузатиш, маҳкум ва бошқа шахслар томонидан янги жиноятлар содир этилишининг олдини олишга эришиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади” [13], деб қайд этилган.

Шуни қайд этиш лозимки, жазо – жиноятчиликка қарши курашишнинг асосий воситаси эмас, балки бошқа таъсир чоралари самара бермаган ҳолда давлат томонидан қўлланиладиган энг сўнгги чора. У жазолаш мақсадида эмас, балки маҳкумни ахлоқан тузатиш, унинг жиноий фаолиятни давом эттиришига тўсқинлик қилиш ҳамда маҳкум, шунингдек бошқа шахслар янги жиноят содир этилишининг олдини олиш мақсадида қўлланилади (Ўзбекистон Республикаси ЖК 42-моддасининг иккинчи қисми). Яъни, ҳозирги давр шароитларида жиноят учун жазонинг моҳиятини фақат жазолаш элементлари билан чеклаш мумкин эмас.

“Бир томондан, қонуннинг мазмунидан жазо инсоннинг муайян ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш ёки уларни чеклаш хусусиятига эга бўлган жазолаш воситаси эканлиги англашилади, бошқа томондан эса, у маҳкумни ахлоқан тузатиш, у янги жиноятлар содир этилишининг олдини олиш мақсадини кўзлайди, яъни қонун чиқарувчи жазо фақат жазолаш воситаси сифатида қаралиши мумкин эмаслигини, у кенгроқ мазмунга эга эканлигини тўғридан-тўғри қайд этади” [14], деб таъкидлайди Т.Ю.Погосян.

М.Ҳ.Рустамбаев жазонинг амалий жиҳатдан қўлланилиши учта йўналишга ажратади: 1) маҳкумнинг тузалишига; 2) жиноий фаолиятни давом эттириш учун тўсқинлик қилишга; 3) маҳкумлар ҳамда бошқа шахслар томонидан янги жиноятлар содир этилишининг олдини олишга [12].

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амлиёти тўғрисида”ги Қарорида ҳам тегишли тушунтиришлар бериб ўтилган. Жумладан, унда “адолатли жазо тайинланиши ундан кўзланган мақсадларга – маҳкумни ахлоқан тузатиш, маҳкум ва бошқа шахслар томонидан янги жиноятлар содир этилишининг олдини олишга эришиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади”, деб қайд этилган.

М.Усмоналиев ва П.Бакуновларнинг таъкидлашича, “жиноий жазо маҳкумнинг айрим ҳуқуқ ва эркинликларидан маҳрум қилиб ёки уларни чеклаб, маҳкумга маълум даражада жафо келтирса-да, аммо жисмоний азоб бериш ёки инсоний қадр-қимматни камситишга йўл қўйилмайди” [15].

Ўз навбатида, улар ҳам М.Ҳ.Рустамбаев томонидан таъкидланган учта йўналишга доир фикрни баён этишган.

Биз жазо тушунчасининг мазмун ва моҳиятини акс эттирувчи қуйидаги таърифни таклиф қиламиз: “Жазо маҳкумларни ҳуқуқ ва эркинликлардан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига мувофиқ маҳрум қилиш ёки чеклаш орқали давлат мажбурлови йўли билан амалга ошириладиган чорадир” [16-20].

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқадиган бўлсак, биз юқорида таъкидлаган иккита йўналиш вакилларининг фикрини тўлдирган ҳолда, жазонинг мазмуни жазолаш ва тарбиялаш

элементлари билан бир қаторда, янги жиноят содир этилишининг олдини олиш белгисиини ҳам ўзида мужассам этади деган фикирдамиз.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикасининг жиноят қонунчилигида жазоларнинг икки тоифаси – асосий ва қўшимча жазолар фарқланади. Мазкур ёндашувга биз аксарият хорижий мамлакатларнинг жиноят қонунчилигида ҳам дуч келишимиз мумкин.

Жазо турлари бундай фарқланиши муносабати билан қўшимча жазоларнинг мазмуни, мақсади, вазифалари ва ижтимоий-ҳуқуқий моҳияти тўғрисидаги масалалар табиий равишда юзага келади.

ЖКда жазо тушунчасига умумий таъриф берилгани, яъни мазкур таърифда жазонинг асосий ва қўшимча турлари фарқланмагани ҳам қўшимча жазоларнинг моҳияти ва юридик мазмуни муаммосини янада мураккаблаштиради. Шунга ўхшаш вазиятга биз жазо мақсадларини, унинг вазифаларини тартибга солишда ҳам дуч келишимиз мумкин. Қўшимча жазолар хусусияти фақат қўшимча жазолар сифатида тайинланиши мумкин бўлган айрим жазо турларини қўллаш шартлари ва уларнинг мазмунини (ЖКнинг 43, 45-моддалари), жазони ўташдан озод қилиш (69, 73-моддалар), судланганлик, амнистия ва афв этишни (76, 80-моддалар) тартибга солишдагина ўз аксини топади.

ЖКнинг 8-моддаси 2-қисмида мустаҳкамланган қоидага мувофиқ, “ҳеч ким айнан битта жиноят учун икки марта жавобгарликка тортилиши мумкин эмас”. Жиноят қонунининг мазмунидан битта жиноят учун фақат бир (асосий) жазо тайинланиши мумкин, деган маъно келиб чиқади. Агар қонун ҳужжатларида қўшимча жазолар назарда тутилмаганида, муаммони ечишнинг икки йўли мавжуд бўлар эди: ё битта жиноят учун иккита асосий жазо тайинланиши мумкинлигига йўл қўйиш, ё ҳозирги вақтда мавжуд принципини сақлаб қолиш: битта жиноят ва бир асосий жазо. Мазкур муаммони ечишнинг биринчи йўли, бизнингча, одиллик принципининг бузилишига, жиноий репрессия доирасининг кенгайишига олиб келган бўларди, шу сабабли жиноят қонунчилиги вазифаларини янада самарали ҳал этишга имкон бермасди.

Жазонинг кўрсатилган барча белгилари айни вақтда қўшимча жазоларни ҳам тавсифлайди. Қўшимча жазолар ҳам, худди асосий жазолар сингари, қуйидаги белгилар билан тавсифланади:

- 1) қўшимча жазо – бу мажбурлов чораси;
- 2) қўшимча жазода давлат мажбурлови ўз ифодасини топади;
- 3) қўшимча жазо фақат жиноят учун ва айнан уни содир этишда айбдор деб топилган шахсга нисбатан тайинланиши мумкин;
- 4) қўшимча жазо фақат жиноят қонунида назарда тутилган;
- 5) қўшимча жазо суд ҳукмига биноан тайинланиши мумкин;
- 6) қўшимча жазо жиноят қонунида назарда тутилган маҳкумнинг ҳуқуқлари ва эркинликларидан маҳрум қилиш ёки уларни чеклашдан иборат бўлади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. Ред. Ю.И.Скуратова, В.М.Лебедева. – М.: ИНФРА-М–НОРМА, 1999. – С. 93 (Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation / Under total. Ed. Yu.I.Skuratov, V.M. Lebedeva. - M.: INFRA-M-NORMA, 1999. - P. 93).
2. Марцев А.И. Специальное предупреждение преступлений. – Омск, 1977. – С. 18-19 (Martsev A.I. Special crime prevention. - Omsk, 1977. - P. 18-19).
3. Холикулов У.Ш. Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилиги бўйича вояга етмаганларга жазо тайинлаш муаммолари. Юрид. фан. номз. илм. дар. олиш учун ёзил. дисс... – Тошкент: ТДЮИ, 2006. – Б. 76 (Kholikulov U.Sh. Problems of sentencing juveniles under the criminal law of the Republic of Uzbekistan. Yurid. fan. nomz. ilm. dar. write to get. diss ... - Tashkent: TDYU, 2006. - P. 76).
4. Курс уголовного права. Общая часть / Под ред. Н.Ф.Кузнецовой, И.М.Тяжковой. Т.2. – М., 2000. – С. 38 (Course in criminal law. General part / Ed. N.F. Kuznetsova, I.M. Tyazhkova. T.2. - M., 2000.- P. 38).

5. Муҳаммад ал-Фадел. Жиноят ҳуқуқининг умумий асослари. – Дамашқ, 1964. – Б. 521. (араб тилида) (Muhammad al-Fadel. General principles of criminal law. - Damascus, 1964. - P. 521. (in Arabic))
6. Орлов В.Н. Проблемы назначения и исполнения исправительных работ: Дисс. ...канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2000. – С. 134 (Orlov V.N. Problems of appointment and execution of correctional labor: Diss. ... Cand. jurid. Sciences. - Stavropol, 2000.- P. 134).
7. Курс уголовного права. Общая часть. / Под ред. Н.Ф.Кузнецовой, И.М.Тяжковой. Т.2. – М., 2000. – С. 40 (Course in criminal law. A common part. / Ed. N.F. Kuznetsova, I.M. Tyazhkova. T.2. - M., 2000.- P. 40).
8. Абдуллаходжаев Г.Т. Виктимность и предупреждение преступлений против собственности // Щит. 2002. №7-8. – С. 2 (Abdullahodzhaev G.T. Victim and prevention of crimes against property // Shield. 2002. No. 7-8. - P. 2).
9. Дуюнов В.К. Наказание в уголовном праве России – принуждение или кара? // Гос-во и право. 1997. №11. – С. 62 (Duyunov V.K. Punishment in Russian criminal law - coercion or punishment? // State and law. 1997. No. 11. - P. 62).
10. Пайзуллаев Қ.П., Салаев Н.С. Бобокелдиев Б. Ўлим жазоси: ўтмишда, ҳозирда ва келажакда. – Тошкент: Турон-иқбол, 2005. – Б. 6-7 (Payzullaev Q.P., Salaev N.S. Bobokeldiev B. The death penalty: in the past, present and future. - Tashkent: Turon-iqbol, 2005. - P. 6-7).
11. Фозилов Д.Ф., Қурбонов О.Э. Жиноят ҳуқуқида жазо тизимини такомиллаштиришнинг айрим муаммолари. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2007. – Б. 7 (Fozilov D.F., Qurbonov O.E. Some problems of improving the penal system in criminal law. - Tashkent: Institute of Philosophy and Law, 2007. - P. 7).
12. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. Умумий қисм. Т.2. Жазо тўғрисида таълимот: Дарслик. – Тошкент: ИLM ZIYO, 2011. – Б. 13 (Rustambaev M.H. Course of Criminal Law of the Republic of Uzbekistan. General section. T.2. The Doctrine of Punishment: A Textbook. - Tashkent: ILM ZIYO, 2011. - P. 13).
13. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарорлари тўплами: 1991-2006. Н.З.Тошматовнинг умумий таҳрири остида. – Тошкент: Ўқитувчи, 2007. – Б. 225 (Collection of decisions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan: 1991-2006. Under the general editorship of NZ Toshmatov. - Tashkent: Teacher, 2007. - P. 225).
14. Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамова. – М.: Инфра-М–Норма, 1998. – С. 314 (Criminal law. General part: Textbook / Ed. I.Ya.Kozachenko, Z.A. Neznamova. - M.: Infra-M-Norma, 1998. - P. 314).
15. Усмоналиев М., Бакунов П. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм: Дарслик. – Тошкент: Насаф, 2010. – Б. 374 (Usmonaliev M., Bakunov P. Criminal law. General part: Textbook. - Tashkent: Nasaf, 2010. - P. 374).
16. Salaev, N. (2020) "Paradigm of forming a liberal penitentiary system – origins, trends and prospects," Review of law sciences: Vol. 4 : Iss. 1 , Article 19. DOI: 10.24412/2181-1148-2020-4-1-18 Available at: https://uzjournals.edu.uz/rev_law/vol4/iss1/19
17. Khamidov N. CRIMINAL-LEGAL ASPECTS OF THE DRUG ABUSE IN SOME COUNTRIES AND IMPOSED APPROACHES AGAINST IT //International Journal of Legal Studies (IJOLS). – 2018. – №. 4 (2). – С. 177-182.
18. Salaev N., Khamidov N. Qualification Of Smuggling: Uzbek Legislation And Foreign Experience //Ilkogretim Online. – 2021. – Т. 20. – №. 3. – С. 1661-1667.
19. Хамидов Нурмухаммад. "ПОНЯТИЕ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И СОЦИАЛЬНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ УСТАНОВЛЕНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НИХ" Review of law sciences, vol. 5, no. Спецвыпуск, 2020, pp. 118-127. (Khamidov Nurmukhammad. "The concept of transnational crimes and the social necessity of establishing responsibility for them" Review of law sciences, vol. 5, no. Special issue, 2020, pp. 118-127) doi:10.24412/2181-919X-2020-118-127

20. Salaev, N. (2017) "Differentiation, individualization, execution of criminal punishments and its goals: way to success," Review of law sciences: Vol. 1 : Iss. 1 , Article 25. Available at: https://uzjournals.edu.uz/rev_law/vol1/iss1/25

**ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ**
6 ЖИЛД, 8 СОН

**ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ**
ТОМ 6, НОМЕР 8

**JOURNAL OF LAW
RESEARCH**
VOLUME 6, ISSUE 8

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000